

Kafkasya Dağlıları Halk Partisi Periyodikleri

M. Aydın Turan

18 Kasım 1926'da Polonya'da kurulan *Kafkasya Dağlıları Halk Partisi* (*Narodnaya Partiya Gortsev Kavkaza*) [1] II. Dünya Savaşı'na dek faaliyetlerini sürdüren ilginç bir yapıdır. Genelde 1920-1921 döneminde ülkelerinden kopan Kuzey Kafkasyalı mültecilerin yer aldıkları bu organizasyon, "*Sovyet Rusya mahkumu milletler bloğu*" olarak tanımlanan *Promethe* hareketinin [2] aktörleri arasında yer almıştı. Kurucuları ve yöneticileri arasında Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin bakan seviyesindeki isimlerinin bulunmadığı *Kafkasya Dağlıları Halk Partisi-KDHP*; en büyük politik ve maddi desteği, Rusya'yı "*rejimi ne olursa olsun tarihi düşman*" olarak gören Polonya önderi Jozef Klemensk Pilsudski'den (1867-1935) alıyordu [3].

Bir Gürcü mülteci olan Vano Kavtaradze'nin "*sürgünde yıldızı parlayan politik bir örgüt*" [4] halinde tanımladığı *Kafkasya Dağlıları Halk Partisi*, tüm yaşamı boyunca etkili bir propoganda ve yayın çalışmasını koordine etmişti. Genelde Kuzey Kafkasya'nın orta sınıflarından gelen iyi eğitilmiş, bir kaç yabancı dile hakim, politik bilinçleri gelişkin mensuplarıyla *Kafkasya Dağlıları Halk Partisi*, birbirini takip eden üç temel yayın organı çıkarmıştır: *Volniye Gortsi* (1927-1928), *Gortsi Kavkaza-Kafkasya Dağlıları* (1928-1934) ve *Severnuy Kavkaz-Şimali Kafkasya* (1934-1939). KDHP bunların yanısıra, Aralık 1934'ten itibaren, konjonktürel sebeplerle farklı isimlere sahip bir dizi süreli yayını da devreye sokmuştur. Kuruluşu takip eden günlerde, KDHP yöneticileri, mülteci faaliyetlerinin bütününde ağırlığı her zaman hissedilen finansman açmazının nisbeten aşılmış olmasıyla, süreli bir yayının neşredilmesine ağırlık verebilmişlerdi. İlk yayın organı, "Hür Dağlılar" anlamına gelen *Volniye Gortsi*, yaklaşık sekiz yıl önce, Denikin'in 1919 baharında Kuzey Kafkasya'ya yönelik saldırısından kaçarak Tiflis'e sığınan sosyal demokratların Eylül 1919'da çıkarmaya başladıkları haftalık gazetesinin "*devamı*" olduğu da vurgulanıyordu [5]. KDHP merkezi Varşova bulunmasına rağmen, yerinde bir kararla *Volniye Gortsi*'nin Prag'da hazırlanıp basılması uygun görülmüştü. Zaten 1926-1928 devresinde hareketinin en güçlü olduğu yer de, parti üyelerinin bir çoğunun *Soyuz Gortsev Kavkaza*'dan (*Kafkasya Dağlıları Birliği*) [6] devşirilmesi; yanısıra, yayın konusunda hayli deneyimli Ahmet Tsalıkkatı [7] gibi ağırlığı tartışılmaz bir ismin varlığı dolayısıyla Çekoslovakya idi.

Takibeden göçmen yayınları için "*yol gösterici*" özelliğe sahip bulunduğu belirtilen ve sol üst köşedeki ibareye göre, "*düzensiz aralıklarla*" çıkan derginin [8] redaktörlüğü, halen kapsamlı bir biyografisi çıkarılamayan, ancak taşıdığı soyadı dolayısıyla tanınmış bir Oset ailesine mensup olduğu anlaşılan bir gence, Aytek Kundukh'a bırakılmıştı. "*Geçici bir konaklama*" zaruretiyle anavatan Kuzey Kafkasya'dan uzaklarda, "*dost ve konuksever Çekoslovakya'da*" neşredildiği belirtilen *Volniye Gortsi*'nin ilk sayısı, merkezi "*Prague, Vrřovice, Tyrřova ulice şislo 9*" adresi gösterilerek 26 Mart 1927'de çıktı [9]. İlk iki sayfasında KDHP'nin programına ilişkin hususların yer aldığı 23 Mart 1927 tarihli Rusça bildiri, başyazı halinde kaleme alınmıştı. Burada, KDHP'nin Kuzey Kafkasya için, "*milli devlet*" opsiyonunu benimseyerek, 1917 Andi Kurultayı'nda alınan kararlarla çelişmeyen "*Bağımsız Kuzey Kafkasya Federatif Cumhuriyeti*"nin yeniden kuruluşunu temel hedef ilan ettiği izleniyordu. *Kafkasya Dağlıları Halk Partisi*, aynı metinde ırk, cinsiyet ve inanç ayırımı yapılmaksızın herkese genel seçim hakkının tanınacağını, tüm özgürlüklerin temin edileceğini açıklarken, ekonomik alanda kimi liberal motiflere yer veriyordu. Devletçi yaklaşımın "*yeraltı zenginliklerinin millileştirileceği*" ifadesiyle sınırlı olduğu açıklamada, tüm toprakların halka devredileceği, doğal zenginliklerin işlenmesinde özel sermaye ve girişime kolaylık tanınacağı, ülkenin iktisadi gelişme sürecinde ticari ve endüstriyel faaliyetlere öncelik verileceği de deklere edilmişti [10].

Yayımlandığı sürece, kendisini hayli dar alana hapseden Rus dilini kullanan, ikinci sayısı 3 Mayıs 1927, üçüncü sayısı 28 Haziran 1927, altıncı sayısı ise 19 Ocak 1928 tarihinde yayımlanan [11] *Volniye Gortsi*'nin yazı yükü Ahmet Tsalıkkatı'nın üzerine kalmış; bu

deneyimli isim güç koşullara rağmen heyecanını kaybetmemiş, "Ahmet", "A.Ts.", "Kurtatag" gibi muhtelif imzalarla okuyucu karşısına çıkmıştı. KDHP'nin bu ilk dergisi, büyük ihtimalle, 19 Ocak 1928 tarihli altıncı sayısı ile hayatını tamamlayacaktır.

KDHP'nin, Ocak 1928 - Kasım 1928 arasındaki dönemindeki serüvenine ilişkin bilgilerimizi hayli sınırlayan unsurların başında, kuşkusuz ki, süreli yayınlarda ortaya çıkan kopukluk devresi gelmektedir. *Volniye Gortsı*'nın kapatıldığı tarihten sonraki bir yıla yakın devrede, organizasyonun çalışmaları ile ilgili malumatımız yok denecek düzeydedir. Ancak, muhtemelen ciddi bir hazırlık devresini takiben KDHP, Kasım 1928'de sesini kitlelere duyurmaya devam edecektir. Kuzey Kafkasya emigrasyonunun düşünsel beslenme kaynakları arasında belki de en dikkate değer şahsiyet durumundaki Ahmet Tsalıkkatı'nın 2 Eylül 1928'de ölümünü takiben devreye sokulan yeşil zemin üzerinde siyah puntolu *Gortsı Kavkaza* adlı derginin basıldığı yer Paris'ti. Kullanılan merkez ise, aynı zamanda Gürcü mülteci M. Georges Gwazawa yönetiminde çıkan *Prométhée* dergisinin bulunduğu "3, Rue du Sabot" adresi idi.

Kafkasya Dağlıları Halk Partisi, "5 frank" fiyatla piyasaya verilen *Gortsı Kavkaza*'nın redaksiyonunu Elmurza Bekoviç Çerkaski'ye bırakmıştı. Bugün gerek Kuzey Kafkasya, gerekse diaspora yazınında adı hemen hemen hiç zikredilmeyen Çerkaski, Çekoslovak hükümetinden sağlanan burslarla yüksek öğrenimini tamamlayan mülteci öğrencilerden biriydi [12]. Prag Kraliyet Üniversitesi Tabii Bilimler Fakültesi'nde okuduğu yıllarda Prag'da faaliyet gösteren *Soyuz Gortsev Kavkaza* (*Kafkasya Dağlıları Birliği*) bünyesinde çalışıp, yöneticileri arasında yer alan Çerkaski [13], 1924-1925 döneminde bu teşekkülün organı olan *Kavkazski Gorets*'te (Prag) bazı çeviri ve yazılarını yayımlamıştı [14]. Eğitimini tamamladıktan kısa süre sonra Paris'e yerleşen Çerkaski, mülteciler arasındaki güçlü polemikçilerden biri olarak dikkat çekiyordu. *Gortsı Kavkaza*'nın idaresini, büyük ihtimalle sağlık sorunları dolayısıyla, 1929 Eylül-Ekim aylarına ait 8-9. birleşik sayıdan sonra bırakan Elmurza Bekoviç Çerkaski 1934 yılında, hayli genç bir yaşta vefat edecektir.

Çerkaski sonrası kolektif yönetimle yayımlanmaya başlanan *Gortsı Kavkaza*, Aralık 1931'e ait 26. sayıdan itibaren, Çekoslovakya'dan Paris'e gelerek yayım faaliyetine katılan Barasbi Baytugan'ın (1899-1986) yönetimine verilmiştir. Sözkonusu sayıda, yazışmaların Baytugan'ın Varşova kullandığı "Morszyńska 39, Sadyba Warszawa-Czerniaków, Pologne" adresiyle yapılmış duyurulmuş [15], Paris'teki merkez ise, yine *Prométhée* dergisiyle eşzamanlı olarak 27. sayıdan itibaren "4, Villa Malakof, Paris (16)," adresine nakledilmişti. Muhtemelen aynı dönemde basım yeri, Polonya'ya aktarılmıştır. KDHP'nin ikinci periyodığı *Gortsı Kavkaza* da yaklaşık beş yıl boyunca yayım dili olarak, öncülü *Volniye Gortsı* gibi Rusça yayımlandı. Ancak 1933 Şubatındaki formatının da değiştiği 35-36. birleşik sayısında süpriz bir şekilde yayın diline Türkçeyi de ilave etti. Bu politikanın gerekçesi aynı sayıda yer alan bir yazıyla duyuruldu. KDHP, *Gortsı Kavkaza*'nın Türkçe-Rusça olarak neşrini "tekamül yolunda atılan adımlardan biri" olarak değerlendirerek okuyucu kitlesini genişletme arzusunu dile getiriyordu. Başyazıya göre, bu uygulamayla "Müslüman Şark'ın büyük bir ümitle baktığı bir memleket olarak yeniden doğan Türkiye'nin Kafkasya davasına eski sempatisini ihya etmek, an'ane haline gelmiş münasebeti takviye etmek" ve yanısıra "bütün Şark boyunca ikinci vatan diye yerleşen yüzbinlerce ırkdaşa" hitap edebilmek mümkün olacaktı [16]. Anlaşılan, parti, iç ve dış faktörlerin etkisiyle mülteci çalışmalarına mesafeli duran, bu duruşuyla da onların beklentilerine cevap vermekten uzak Türkiye'ye bir zeytin dalı uzatmaya çabalıyordu. Böylelikle KDHP yayınları Şubat 1933'ten itibaren başladığı Türkçe-Rusça yayımını Nisan 1934'deki 50. ve son sayısına sürdürmüştür.

Gortsı Kavkaza'nın ilk Türkçe-Rusça sayısı, iki deniz arasında (Karadeniz-Hazar) yükselen dağlar, petrol kuyuları, Çeçen gözetleme kuleleri ("baw"lar), sahillerde seyreden gemiler ve yerleşim alanlarını temsil eden kapak resmiyle çıkmıştı. Ancak aynı sayıda, 1933 Mayısına kadar "mecnua müdürü"ne gönderilecek projelerden "kazanana 200 frank mükafat verileceği" açıklanan bir "kapak müsabakası"nın ilanına da yer verilmişti. Derginin abone bedeli

"Avrupa'nın her memleketinde" 6 aylığı 0,5 dolar, yıllığı 1 dolar; "Yakın ve Uzak Şarkta, Afrika ve Amerika'da" ise 6 aylığı 1 dolar, yıllığı 1,5 dolar olarak belirlenmişti.

KDHP'nin üçüncü yayın organı, *Gortsı Kavkaza*'nın yayını durdurduğu 1934 Nisanını takip eden Mayıs 1934'te çıktı. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine dek Varşova'da basılarak yayını sürdüren bu dergi *Severnıy Kavkaz (Şimali Kafkasya)* adını taşıyordu. Yönetim yine Barasbi Baytugan'daydı. Künyedeki kayıt, Baytugan'ın "*Odynca 35 Varşova*" bulunduğunu, merkezinin de Paris'te "*1, Square Leon Gulliot, (15)*" olduğunu gösteriyordu. KDHP bu defa abone bedellerini arttırmış ve dergi "*Avrupa'nın her memleketinde*" 6 aylığı 0,75, yıllığı 1,5 dolar; "*Yakın ve Uzak Şarkta, Afrika ve Amerika'da*" da 6 aylığı 1 dolar, yıllığı 2 dolardan satışa verilmişti. Derginin tek sayısı Fransız parası cinsinden ise 3 frank tutarındaydı. *Severnıy Kavkaz*'ın kapağında, Şubat 1933'e ait *Gortsı Kavkaza*'da dönemde duyurusu yapılan yarışmada birincilik alan grafiker ressam Stanislas Ostroy-Hrotovski ve Mahail Bılın'a ait, orijinali tahta üzerine yapılmış bir gravür bulunuyordu. Geleneksel Kafkas kıyafeti içinde siyah bir bayrakla dağların eteklerinde yol alan yedi atlı, Kuzey Kafkasya'nın XIX. yüzyıldaki direnişçilerini anımsatmaktaydı.

Yayın çizgisinde herhangi bir farklılık yapılmayan *Severnıy Kavkaz*, bir çok mülteci dergisi gibi, Türkiye'de tek parti döneminin yasakçı zihniyetine çok çabuk takılıverdi. Henüz ilk yayın dönemini tamamlamadan, 6 Kasım 1934'te "*Türk-Sovyet ilişkileri aleyhine yayın yapmak*"la itham edilerek Türkiye'ye sokulması yasaklandı. Mete Tunçay'ın "*Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*" kitabında da zikredilen kararda yer alan ifadeler [17], Türk yetkililerin aslında doğruluktan uzak bilgilere sahip olduğunu da gösteriyordu. İlgili Bakanlar Kurulu kararı *Severnıy Kavkaz*'ı "*Paris'te yarısı Türkçe, yarısı Fransızca yayımlanan*" bir yayın olarak tanımlıyordu. Oysa dergi, merkezi Fransa gözükmemesine rağmen Paris'te değil, Varşova'da basılıyordu. Üstelik yayın dili de kararda yer aldığı gibi, "*yarısı Türkçe, yarısı Fransızca*" değil, "*Türkçe ve Rusça*" idi. Dergi çıktığı sürece sadece iki metin Fransızca olarak yayınlanmıştı ki, bunlar, 14 Temmuz 1934'te Brüksel'de Azerbaycan, Gürcistan ve Kuzey Kafkasya Milli Merkezlerince imzalanan "*Kafkasya Konfederasyon Anlaşması*"na ilişkin metinlerdir [18].

Bu yasaklama karşısında KDHP merkezi *Severnıy Kavkaz*'ın yayını durdurmadı. Ancak basit bir yöntem uygulayarak okuyucuya ulaşmaya devam etti. İlk sayısı Aralık 1934'te çıkan ve sorumlu müdürlüğünü Canbek Havjoko'nun (Ahmet Canbek) yaptığı *Put Soboda (Hürriyet Yolu)* adlı dergiyle yasak duvarını aşmayı başardı. Ancak yasaklama kararı öylesine sınırlı bozucuydu ki, 1935 sonlarında *Severnıy Kavkaz*'a Ankara'dan postalandığı kaydedilen ve "*Yeni Muhacir*" imzalı enterasan bir yazıya yer verildi. Türkiye'nin ilk kez sert şekilde hedef alındığı yazıda, hem Türk hükümetinin "*ulus-devlet*" yaratma çabaları eleştiriliyor, hem de mevcut statükonun uzun süreli olamayacağı vurgulanarak köprüleri atmaktan imtina ediliyordu:

"*Yakın Doğudaki mevcut sessizliğin kalıcı olduğuna zannederiz ki, kimse inanamaz ve kimse Rusya'nın emperyalist iştahının telkin ettiği güneye doğru yayılmaktan vazgeçtiğini iddia edemez (..) Er ya da geç Rus emperyalizmi ile yüzyüze gelecek herhangi bir Yakın Doğu devletinin, bu ortam içinde, Rusya ve Yakın Doğu arasında bağımsız Kafkasya devletinden ibaret bir yapı yaratmaya çalışan Kafkasya vatanseverlerine mani olmasına imkan yoktur. Bu ülkelerin, Kafkasyalı vatandaşlarını asimile edip, milli şuurlarından mahrum bırakmasında da bir anlam yoktur. Tam tersine, Yakın Doğu devletleri, Kafkasyalı vatandaşlarını kendileri Kafkasya vatanseverliği ile yetiştirmelidirler. Bu da, sadece Kafkasya kurtuluş hareketine objektif yardım için değil; aynı zamanda buldukları memleketlerin medeni etkileriyle yetişecek yurttaşlarımızın anavatanlarına döndüklerinde, Kafkasya ile güney komşuları arasında kültürel yakınlık ve siyasi birlik oluşturabilmelerinde de gereklidir. Mesela Türkiye, Çerkes vatandaşlarını Türkleştirmek için emek sarfedeceğine, onları yeniden Kafkasya'da görürse çok yarar sağlamış olur. Muhacirlerimizin Kafkasya'ya dönüşü, yalnız Kafkasya'nın direnç yeteneğini arttırmakla kalmayacak, aynı zamanda geçmişten beri bizi Türkiye'ye bağlayan manevi bağları da destekleyecektir. Muhacirlerimizin bulunduğu Suriye ve başka ülkeler hakkında da aynı şeyleri söyleyebiliriz"* [19].

Ne var ki, Sovyetler Birliği ile dostane ilişkilerini sürdürmekte kararlı Türkiye'nin politikasında bir esneme olmaması üzerine, KDHP hiçbirisi uzun bir yaşama sahip olmayan bir dizi dergiyi peşisıra yayına soktu. 1936 yılı içinde tam dört farklı isim taşıyan dergi çıkarıldı: Şubat 1936'da Canbek Havjoko'nun yönetiminde *Borba (Savaş)*, Mayıs 1936'da Canbek Havjoko'nun sorumluluğunda *Znamya Naroda (Millet Bayrağı)*, 1936 Haziranında yine Canbek Havjoko'nun idaresinde *Naşa Tsel (Bizim Dilek)* ve Ali Mirza'nın (?) redaktörlüğünde Ağustos-Eylül 1936'daki birleşik sayısıyla *Buduşçeye (Gelecek)*. 1937 boyunca bu seriye dört dergi daha ilave oldu. *Natsionalnaya Mysl (Milli Fikir)* (Şubat 1937, sorumlu müdür: Canbek Havjoko), *Vperyod (İleri)* (Mayıs 1937, sorumlu müdür: Ali Mirza), *Naş Kray (Ülkemiz)* (Ekim-Kasım 1937'deki 1-2. birleşik sayı, sorumlu müdür: Kurguko Cad) ve *Golos Rodini (Vatan Sesi)* (1937?, sorumlu müdür: Barasbi Baytugan). Daha sonra KDHP merkezi, 1938 yazında, Mayıs-Haziran aylarına ait 1-2. birleşik sayısıyla *Priziv (Çağırış)* adlı mecmuayı Balo Bilatti'nin yönetiminde çıkardı. Bunu Kasım-Aralık 1938 dönemine ilişkin 1-2. birleşik sayısıyla *Sem Zvezd (Yedi Yıldız)* isimli neşriyat takip etti. Yumuşak bir ifadeyle, varlıklarını tek parti dönemi Türkiyesine borçlu olan bu dergilerin hiç birinde "idarehane adresi" bulunmamakta, künyede sadece "müdürrün adresi" yer almaktaydı [20].

KDHP'nin süreli yayınlarında, anlaşılabilir bazı sebeplerle, yazarların hemen hepsi farklı isimler de kullanmışlardır. Bu, hem psikolojik mücadelenin bir uzantısı olarak güçlü görünebilme isteğini yansıtmakta, hem de kimi şahsiyetlerin buldukları politik ortamlarda deşifre olmama arzusunun kaynağında. Şu var ki, periyodikler takip edildiğinde, 25-30 kişiden ibaret bir yazar gurubunun varlığı sözkonusudur. Her ne kadar "Azamat", "Hacı Murat", "Kuma", "Arslan", "Doğuj", "Cavan", "Totraz", "Janhot" ve "Yeni Muhacir" gibi takma isimlerin ardındakileri bilememekteyse de, gerçek adlarını ve kullandıkları mahlasları tesbit edebildiğimiz yazı sahipleri, başta Ahmet Tsalıkkatı olmak üzere, Elmurza Bekoviç Çerkaski, Said Şamil, Barasbi Baytugan, Tausultan Şakman, Ahmet Canbek, Dzanbolat Dzanti, Cemaleddin Kanukati, Gazihan Bessolt, Bahaeddin Hurş, Balo Bilatti, Adil Bek Kulatti, Mirza Bek Kulatti, Mogamed Çukua, Kosta Zangi, Aytek Kundukh, İbrahim Çulik, Ahmet Ali Şurdum, Zübeydet Şaplı, Blenav Batoko Harun, Tevfik Çiper, Kazım Gazi, Mikail Halil, Yusuf Umaş gibi şahsiyetlerdir [21].

Sınırlı bilgilerimiz, KDHP neşriyatının hangi özel koşullar içinde organize edildiğini de kapsamaktadır. Parti ve yayın çalışmalarında yer alan hiç bir isim, arzuladığımız arkaplanı sunmamıştır. Çok kısmi bir bilgi, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine 1940 yılında Türkiye'ye yerleşen bir Çerkes mülteci olan Ahmet Canbek (1903-1978) tarafından yüzeysel biçimde aktarılmış ve muazzam denilebilecek hacimdeki süreli yayınların topu topu "4-5 kişilik bir grup tarafından" organize edildiği kaydedilmiştir [22]. Büyük ölçüde Aytek Kundukh, Barasbi Baytugan, Ahmet Canbek, Balo Bilatti, Magomed (Mehmed) Çukua'dan müteşekkil olduğu anlaşılan bu dar kadrodan hiç birisi bugün hayatta değildir. İşin garip yanı, sözkonusu kişilerin özel yaşamlarına ilişkin detaylı bilgilerden de uzak oluşumuzdur.

Bahsi geçenlerden Canbek ve Baytugan'la ilgili biyografik malzeme, diğerlerine göre daha kapsamlıdır. Canbek 1920 yılında, çok genç bir yaşta ülkesinden ayrılarak 1922'de gittiği Bulgaristan'da liseyi bitirmiş (1925), daha sonra birbuçuk yıla yakın süre Çekoslovakya'da kalmış, KDHP'nin kuruluşunu takiben Polonya'ya geçerek hükümetin verdiği burslardan faydalanarak Varşova Ticaret Akademisi'nden mezun olmuştur. Kendi ifadesine göre, yayıncılık serüveninde Varşova Şark Enstitüsü (*Instytutu Wschodniego w Warszawie*) kütüphanesinde çalışmaktaydı [23]. Yaşamı boyunca Kuzey Kafkasya mültecilerinin sergiledikleri politik çalışmaların içinde bulunan Oset kökenli Barasbi Baytugan ise, General Wrangel kuvvetleriyle 1920 Kasım'ında İstanbul'a gelmiş, 1922'de yerleştiği Brno'da Çekoslovak hükümetinin verdiği bursla yüksek öğrenimini tamamlayarak ziraat mühendisi olmuştu. Sık sık rakip grup tarafından hedef alınıp yıpratılmaya çalışıldıysa da hiç yılmayarak II. Dünya Savaşı'nın başlamasına dek Paris ve Varşova'da ikamet etmiş, KDHP periyodiklerinin sorumluluğunu yüklenmişti [24].

Çağdaşlarından hayli farklı bir profil çizen Oset mülteci Balo Bilatti, arkadaşlarının bir çoğu gibi mühendislik formasyonu almasına rağmen, KDHP hareketinin kuramsal zeminiyle meşgul oldu. Varşova'da Promete Kulübü'nün sekreterliğini de yapan Bilatti'nin asıl ilgi alanı, birbirinden farklı süreçleri içeren “devlet kurma” ve “toplum kurma” sorunuuydu. “*Milli Hareketlerin İdeolojik Esasları*” [25], “*Federatif Devletin Esasları*” [26], “*Millet ve Dil*” [27] ve “*Milli Merkezîyetçilik*” [28] gibi yazıları, onu 1930'lu yıllarda felsefi ve politik arkaplanı en güçlü mülteci konumuna taşıdı. Bilatti bir anlamda, Ahmet Tsalıkkatı'nın ölümünden sonra, onun boşluğunu doldurmaya çabalayan isimdi.

1926-1928 yıllarında *Volniye Gortsı*'nın redaktörlüğünü yapan Aytek Kundukh ise, Kuzey Kafkasya ile bağlantıyı sağlamak üzere gönderildiği İran'dan [29] yayın çalışmalarına iştirak ediyordu [30]. Benzer şekilde, bazı parti mensupları ve sempatanları, Polonya dışından Varşova'daki yayınları besliyordu. Tausultan Şakman, İbrahim Çulık, Dzanbolat Dzantı, Zübeydet Şaplı Paris'ten; iki Oset kardeş, Adil Bek Kulatti ve Mirza Bek Kulatti Brno'dan (Çekoslovakya) yazı ve haber gönderiyordu. Bunlar arasında bulunan bir hanım, Zübeydet Şaplı XIX. yüzyıl Kuzey Kafkasya direnişinin efsanevi ismi İmam Şamil'in torunlarından biriydi. 1930'lu yılların başında öğrenim üzere gittiği Fransa'da, hem Cumhuriyet gazetesinin Paris muhabirliğini yapmış (1933-1936), hem de *Gortsı Kavkaza*'ya öyküler göndermişti. Yerel aydınlar vasıtasıyla temasa geçilen Yakınoğu coğrafyasındaki Suriye, KDHP için mühim bir merkezdi ve buradan da bazı materyaller sağlanıyordu. Mirzemkue İzzeddin gibi kimliğini bilmediğimiz bir ismin yanısıra, burada yerleşik bir eğitimci olan Blenav Batoko Harun'un da Varşova ile bağlantısı vardı. *Severnıy Kavkaz* redaksiyonunun bir yazıya düştüğü şerh, “*B.H.*” imzasının Blenav Batoko Harun'a ait olduğunu çağrıştırmaktadır [31].

En kalabalık Kuzey Kafkasya kolonisinin bulunduğu Türkiye'den yazı gönderenler arasında, emekli bir asker olan Ahmet Ali Şudum “*Şurdumyiko Ali*” imzasını da kullandığı yazılarında ateşli bir milliyetçi intibanı vermektedir. “*Abat*” müstear adıyla, güçlü bir tahlil olarak bir çok tartışma zemini açan “*Şimali Kafkasyalıların Esareti*” başlıklı makalenin [32] sahibi eski muhacerete mensup bir hukukçu, Tevfik Çiper idi. Yazar kadrosunda olmamakla birlikte, çağdaşlarınca “*işbirlikçi*” konumda değerlendirilen General Mikail Halil'in (1866-1936) bazı mektuplarının yanında, Beyaz Ordu Komutanı General Denikin'in *Oçerki Russkoy Smuti* adlı kitabındaki açıklamalara karşı kaleme aldığı uzun bir polemik yazı, yakın dönem olaylarına farklı bir pespektif verebilme gücüne sahiptir. Onun, “*Kuzey Kafkasya, sonra da Dağıstan Hükümeti eski Başkanı General M. Halilov - şimdiki Türkiye vatandaşı*” titriyle imzaladığı mektuba ilave ettiği bu yazı, dergi yönetimince “*muhaceretteki en yaşlı dağlılardan birinin ricasını yerine getirerek ve en yakın sayıda o zamanki olayların daha geniş bir değerlendirmesine yer verme arzusuyla*” “*yorumsuz*” yayımlanmıştır [33].

Öte yandan ABD'ne yerleşen bazı şahısların da KDHP ve süreli yayınlarıyla temasta buldukları anlaşılmaktadır. Sözkonusu mülteciler arasında 1888 doğumlu bir Oset olan Æsson'a (Alexander Aesson) rastlanabilmektedir [34]. Orta öğrenimini Rusya'da yapan ve ihtilal sonrasında gittiği Amerika'da makina mühendisi çıkan Æsson'un dil ve halk efsaneleri üzerine kaleme aldığı bir çok makale dergilerde neşredilmiştir. ABD'ndeki emigrasyona ilişkin “*I.N.*” imzalı haberlerin ise, “*Çerkes Süvari Tümeni*” subaylarından İslam Natırbof tarafından kaleme alınması kuvvetle muhtemeldir [35].

KDHP neşriyatında, Kuzey Kafkasya mültecilerinin ya da eski muhaceret mensuplarının dışında, hepsi *Promethe* hareketinde aktivite gösteren Ayaz İshaki (İdil-Ural), M. Emin Resulzade, Mirza Bala (Azerbaycan), Noy Jordania, Akaki Çhenkeli (Gürcistan), Mustafa Çokayoğlu (Türkistan), Roman Smol-Stodski (Ukrayna) gibi siyasilerin yazıları da göze çarpılmaktadır. Diğer taraftan Polonyalı politikacılar, akademisyenler ve basın mensuplarıyla ilişkilerini sıcak tutan KDHP bu çevrelerden yararlanıyordu. Aynı zamanda Varşova Şark Enstitüsü Başkanı olan Senatör Stanislav Sedletski, *Promethe* hareketinin en önemli destekçilerinden biriydi. Aynı şekilde, Enstitü Genel Sekreteri Prof. Olgierd Gurka, Prof. Ponyatovski, Prof. Zayançovski, Prof. Domaseviç de KDHP'ne yardım eli uzatanlar arasındaydı. Varşova Şark Enstitüsü'nün ciddi bir yayını olan *Wschod*'un (Şark) [36] sorumlu

müdürü V. Bonçovski'nin kimi konferanslarının yanısıra, iktibas edilen yazıları da periyodiklerde yer alıyordu. Yine, emigrasyon dışından bazı gençlerin çalışmaları süreli yayınlarda neşredilmişti. XIX. yüzyıldaki Polonya direnişçilerinin Kuzey Kafkasya mücadelesine sağladıkları katkılara ilişkin ilginç bir yazı yazar Stefaniya Skoçen, Jozef Pilsudski Üniversitesi Tarih Fakültesi öğrencilerinden genç bir hanımdı.

Propogandif mahiyette olmakla birlikte, geniş bir spektruma sahip KDHP periyodiklerinin tümünde, başta Sovyetler Birliği ve hegemonyası altında tuttuğu Kafkasya'daki gelişmeler olmak üzere, dünyadaki aktüel siyasi konulara geniş yer verilmişti. Neşriyatın son sayfalarında izlenebilecek "Vatan Haberleri - Vesti s Rodini" ya da "Kafkasya Haberleri - Vesti s Kavkaza" başlıklı bölümler doğrudan doğruya *Tass Ajansı, Pravda, Molot, Grozninski Raboçi, Severnogo Kavkasskom Bolşevike, Proletari Osetii, Bakinskiy Raboçi, Zarya Vostoka* vb. gibi Sovyet kaynaklarından derleniyordu ki, Sait Şamil'in ifadesine göre, bu kaynaklar Polonya Dışişleri Bakanlığı kanalıyla sağlanıyordu [37]. Sovyet basınının haricinde KDHP merkezi, dünyanın bir çok ülkesinde çıkan süreli yayınları takip ediyordu: *The Slavonic Review* (Çek), *Völkischer Beobachter* (Alman), *Cumhuriyet* (Türk) [38], *Polonia, Pşeglon d Katolicki, Bunt Mlodych, Mlody Polityk i Ekonomista, Viadomosti Literaske*, (Polonya), *Corriere Diplomatico e Consolare, La Piazza, Roma Fascista* (İtalyan), *L'Illustration* (Fransız). Yanısıra, "ortak mücadele cephesi"ndeki teşkilatların yayınları, bu bağlamda birliğin üst yayını *Prométhée*, İdil-Ural Boyu mültecilerinin *Milli Bayrak*, Kırmılıların *Emel*, Azerilerin *İstiklal ve Kurtuluş*, Gürcülerin *Damoukidebeli Sakartvelo*, Türkistanlıların *Yaş Türkistan* dergileri; ayrıca, Varşova Şark Enstitüsü'nün ciddi bir yayını olan *Wschod, Promete Birliği*'nin gençlik seksiyonu tarafından yayınlanan *Mlody Prometeusz* izleniyordu. Mercek altında tutulan diğer yayınlar arasında başta "Kavkaz" gurubunun aynı adı taşıyan *Kavkaz* dergisi ve Milyukof önderliğindeki "Rus Demokrat Birliği"nin organı *Poslendiya Novosti* gibi karşıt yayınlar yer alıyordu.

Süreli yayınların içeriğine bakıldığında karşımıza hayli zengin bir manzara çıkmaktadır ki, KDHP mensuplarının iştirak ettikleri aktiviteler ve törenlere ilişkin haberler ile buralarda yapılan konuşmaların [39] yanısıra, Kafkasya'nın çeşitli yönlerini ele alan çalışmalar yayınlanmıştır. Bunlar, Kafkasya dilleri [40], etnolojisi [41], tarihi kişiliklerle birlikte uzak ya da yakın tarihi [42], ekonomik yapısı [43], hikaye ve öykülerin de yer aldığı folkloru [44] gibi alt başlıklar altında incelenebilir. Öte yandan biyografiler [45], ülke etüdleri [46] ve kitap kritikleri [47], önemli birer belge olarak Milletler Cemiyeti nezdinde yapılan girişimler ve sunulan muhtralar da [48] bu neşriyatın kıymetini artırmaktadır.

Volnye Gortı haricindeki dergilerin hepsi iki dili, Türkçe ve Rusçayı yayın dili olarak kullanmıştır. Dikkate değer noktalardan biri, 1933 sonrası Türkçe metinlerin şaşırtıcı sadeliğidir. Bir çok çalışma değişik sayılarda her iki dilde de yayınlanmış, bu arada Kuzey Kafkasya'nın bazı yerel dilleriyle kaleme alınan sınırlı sayıda örneğe yer verilmiştir. Aralarında ünlü Oset ozan Kosta Hetagkatı'nın (1859-1906) şiirlerinin de bulunduğu bu tarz metinlerin [49] en ilginç, tanınmış Çek yazar Svatopulk Çeh'in "Adıge" adlı öyküsünün Adıge diline çevirisidir [50].

Tirajları hakkında hiç bir bilgiye sahip bulunmadığımız periyodikler, Avrupa'da ve A.B.D.'de yerleşik 1917-1921 mültecilerine, Türkiye, Mısır, Suriye gibi ülkelerde bulunan eski ya da yeni Kuzey Kafkasya kolonilerine ulaştırılıyordu. Diaspora yaşamına alakasız kalmayan KDHP yayınları [51] bugün İsrail bünyesindeki iki Çerkes yerleşim birimi Kfar-Kama ve Reyhaniye'ye dahi gönderilmekteydi. KDHP'nin yasakları aşmak için gösterdiği çaba ve yayın dili olarak Türkçe kullanımında ısrarı, burada boyutunu kestiremediğimiz bir okuyucu potansiyelinin varlığını gerektirmektedir [52]. Sözkonusu potansiyelin ise, büyük bölümü daha köy yaşamını sürdüren, eğitimsiz, uzak ya da yakın hedefler belirlemekten mahrum, depolitize ve toplumsal muhafazakarlık içindeki kitleden meydana gelemeceği söylenebilir.

Esasen KDHP'nin düşünce dünyası, kullandığı semboller ve terminoloji, entellektüel donanımlı, geleneksel kalıpları kırmaya hazır, en azından reformist eğilimlere sahip bir

takipçi topluluğunu zorunlu kılmaktaydı. 1926-1939 arası dönemde Türkiye'deki Kuzey Kafkasya diasporasında bu genel nitelikleri haiz insanların ancak bir elin parmaklarıyla sınırlı olduğunu söylemek abartılı değildir. Tabiatıyla, hakim politik atmosferle birleştirildiğinde ortaya çıkan verimsiz tablo KDHP tarafından manüplüle edilememiş, arzulanın etki alanı da yaratılamamıştır. 1990'lı yılların hemen başlarında bile, gerek *Promethe* hareketi, gerekse *Kafkasya Dağlıları Halk Partisi* ve çevresine ilişkin gerçeği kucaklamaktan uzak bazı kayıtlar [53], böylesi karakteristiğın uzantılarıdır.

Prag, Paris ve Varşova menşeli süreli yayınların Kuzey Kafkasya diasporasında etkileri Kadircan Kafılı (1899-1969), İsmail Berkok (1890-1954) ve Şerafettin Erel (1882-1989) gibi yazarların kaleme aldıkları kitaplarda izlenebilir. Tek parti döneminde Kuzey Kafkasya'ya ilişkin yegane yayın olan Kadircan Kafılı'nın *Şimali Kafkasya'sı* [54], zikredilmemekle birlikte büyük ölçüde KDHP periyodiklerinden faydalanılarak hazırlanmıştır [55]. General İsmail Berkok'un ölümünden sonra, kaynakçası verilmeden yayınlanan *Tarihte Kafkasya* adlı monografisinde [56], ikinci elden bilgiler sunan bir makaleden de istifade edildiği görülmektedir [57]. 1927'de Polonya Ordusu'nda sözleşmeli olarak göreve başlayan mülteci subaylardan Bahaeddin Hurş'un "*Bahaüddin*", "*Polkovnik Hurş*", "*Hurş*", "*Emir Hasan*" imzalarıyla çıkan İmam Şamil dönemine ilişkin bir dizi yazısından (ve aynı yazarın KDHP tarafından bastırılan *Ahulgeh* (Varşova, 1938) adlı kitabından) Erel'in *Dağıstan ve Dağıstanlılar* [58] adlı monografisinde geniş biçimde yararlanılmıştır [59]. *Kafkas Dergisi*, *Kafkas Mecmuası*, *Yeni Kafkas* gibi 1953-1962 dönemi yayınlarda kaynak belirtilmeksizin iktibas edilen kimi çalışmaların yanı sıra, KDHP'nin yayın faaliyetlerine iştirak eden Canbek'in Varşova Ticaret Akademisi'ne sunduğu mezuniyet tezi, küçük hacmine rağmen, önemli içeriğiyle dikkate değer bir çalışma halinde, ancak 1978'de yayınlanabilmiştir [60].

Son olarak, sinik ve zihinsel atalet içindeki Türkiye'deki Kuzey Kafkasya diasporasıyla karşılaştırıldığında, gelmiş geçmiş en dinamik ve politize grubu oluşturan KDHP'nin (ve bu arada *Prométhée Birliği*'nin), doğrudan doğruya onun neşriyatını ciddi biçimde okumakla kavranabileceğini belirtmemiz gerekiyor. Nihayetinde, "*Kuzey Kafkasya tarihinin*" bir uzantısı durumundaki bu siyasal hareketin, günümüze bıraktığı hatırı sayılır mirasın gözardı edilemeyeceği de açıktır.

Notlar

[1] Barasbi Baytugan - "*Znamenatel'naya data*", **Gortsı Kavkaza**, Paris,1931,No:26, s:4.

[2] Harekete sovyet hegemonyası altında bulunan oniki bölgenin mülteci teşkilatları dahildi. Bunlar Azerbaycan, Don, Gürcistan, İdil, Ural, İngirya, Karelya, Komi, Kırım, Kuban, Kuzey Kafkasya, Türkistan ve Ukrayna örgütleriydi. Hiç bir mülteci Rus örgütü ve bunların yanı sıra Ermeni göçmenler *Promethe Birliği*'ne katılmamıştı. *Promethe* hareketi konusunda, kimi küçük hataları içermekle birlikte, çok kıymetli bir çalışma için bkz: Etienne Copeaux - "*Prometeci Hareket*", (**Unutkan Tarih**, (Haz: Semih Vaner), Metis Yay., İstanbul, 1997 içinde) s:17-52.

[3] KDHP ile ilgili tarafımızca gerçekleştirilen bir çalışma için bkz: M.Aydın Turan - "*Promethe Hareketi'nde Kuzey Kafkasya Mültecileri: Kafkasya Dağlıları Halk Partisi (1926-1940)*", **Tarih ve Toplum**, İstanbul, 1997, No:161,s:49-57 ve No:162, s:39-47.

[4] Vano Kavtaradze - "*Kafkasya Konfederasyon Yolunda*", (çev:Musa Ramazan), **Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi**, İstanbul, 1991, No:83-84, s:44.

[5] Kuzey Kafkasyalı sosyal demokratların sesi olarak Tiflis'te Ahmet Tsalıkkatı yönetiminde, muhtemelen 1919 Eylül'ünde "*haftalık*" yayınlanmaya başlayan ve bazı çevrelerin sert tenkitlerine de maruz kalan *Volniye Gortsı*'nın, Gürcü hükümetinin sağladığı maddi olanaklarla neşredildiği ifade edilmiştir. Yazarları arasında Ahmet Tsalıkkatı, Haydar Bammat gibi Kuzey Kafkasyalıların yanı sıra, Tiflis'e sığınan sabık Türkistan Milli Hükümeti Başkanı ve Dışişleri Bakanı Mustafa Çokay'ın da isimleri zikredilmektedir. Gazete 1921 yılının ilk haftalarına dek çıkmış olmalıdır. (Azeri - "*Azerbaycan-Şimali Kafkasya Dostluğunun Kaydını Çekenlere*", **Kurtuluş**, Berlin, 1935, No:10, s:284; Mustafa Butbay - **Kafkasya Hatıraları**, (çev: Ahmet Cevdet Canbulat), TTK Yay., Ankara, 1990, s:85; Y.T. (Tahir Çağatay) - **Türkistan Milli Hareketi ve Mustafa Çokay**, İstanbul, 1950, s:33; Zoya Salagayeva - "*Ahmet Tsalikov (Tsalıkkatı)*", **Naşh Dagestan**, Mahaçkale, 1993, No:165-166, s:35).

- [6] Bu örgüte ilişkin bkz: M.Aydın Turan - "Kuzey Kafkasya Mültecilerinin Batıdaki Çalışmalarından Bir Kesit: Kafkasya Dağlıları Birliği (Soyuz Gortsev Kavkaza)", **Toplumsal Tarih**, İstanbul, 1997, No:40, s:44-52.
- [7] Yaşamına ilişkin olarak bkz: M.Aydın Turan - "Kuzey Kafkasya ve Rusya Müslümanlarının Öncü Aydınlarından Ahmet Tsalkkatı", **Tarih ve Toplum**, İstanbul, 1996, No:153, s:48-57.
- [8] "Severnıy Kavkaz"da "Volniye Gortsı"nin "öncü" rolü vurgulanır. ("Çekoslavakya'da Kafkasya Hakkında", **Severnıy Kavkaz**, 1935, No:15, s:7).
- [9] **Volniye Gortsı**, 1927, No:1, s:1.
- [10] **Volniye Gortsı**, 1927, No:1, s:1-2.
- [11] Aradaki dördüncü ve beşinci sayıları göremediğimizden tarihlerini kaydedememekteyiz.
- [12] "Gortsı Kavkaza studentı uçaşçıyesya v Çehoslovakii", **Kavkazski Gorets**, 1924, No:1, s:71-72.
- [13] KDB'nin 29 Nisan 1924 günü yapılan olağan genel kurulunda ve 8 Ağustos 1924 günü yapılan olağanüstü genel kurulunda Çerkaski "üye" sıfatıyla yönetim kurulunda yer almıştır ("Gortsı Kavkaza v Çehoslovakii", **Kavkazski Gorets**, 1924, No:1, s:70 ve "Hronika soyuza", **Kavkazski Gorets**, 1925, No:2-3, s:135).
- [14] Elmurza Bekoviç Çerkaski - "Polyezniye rasteeniya Kavkaza-I", **Kavkazski Gorets**, 1924, No:1, s:61-64; Elmurz(a Bekoviç Çerkaski) - "Okritoe pismo N. A. Bigaevu", **Kavkazski Gorets**, 1925, No:2-3, s:86-91 ve Elmurza Bekoviç Çerkaski - "Polyezniye rasteeniya Kavkaza-II", **Kavkazski Gorets**, 1925, No:2-3, s:128-131.
- [15] Baytugan "Rakowiecka 35 m. 16" adresini de kullanmıştır.
- [16] **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:35-36, s:1-2.
- [17] Mete Tunçay - **Türkiye'de Sol Akımlar - II (1925-1936)**, BDS Yay., İstanbul, 1992, s:106-107.
- [18] Bkz: "Pacte de la Confédération du Caucase" ve "Appel du Comité d'indépendance du Caucase ā tours les patriotes caucasiens" başlıklı metinler için bkz: **Severnıy Kavkaz**, 1934, No:3, s:2-3. Aynı metinlerin İngilizcesi (s:3-5), Almancası (s:5-7), Türkçesi (s:7-9) ve Rusçası da (s:9-10) yayınlanmıştır.
- [19] Yeni Muhacir - "Eski-Şimali Kafkasyalı Muhacirlerin Ortak Kafkasya Kurtuluş Hareketinde Rolü", **Severnıy Kavkaz**, 1935, No:20, s:3.
- [20] Örneğin Canbek Havjoko (Ahmet Canbek) " Czervonego Krzyża 9 m. 5 Warszawa (1) Pologne", Ali Mirza "Sluzewska 3 m. 15 Warszawa (1) Pologne" ve "Al. Niepodległości 26 m. 6a, Warszawa (12) Pologne" adreslerini kullanmaktaydı.
- [21] Ahmet Tsalkkatı ("Ahmet", "A.Ts.", "Kurtatag"), Elmurza Bekoviç Çerkaski ("Elmurz"), Said Şamil ("S.", "S.B."), Barasbi Baytugan ("Baris-biy"), Tausultan Şakman ("Şakman"), Ahmet Canbek ("Canbek Havjoko", "Havjoko", "Adige", "C.H."), Cemaleddin Kanukati ("Cemal-eddin"), Gazihan Bessolt ("Gazi-han"), Bahaeddin Hurş ("Bahaeddin", "Emir Hasan", "Hurş"), Balo Bilatti ("Narton"), Adil Bek Kulatti ("Adil", "A.K"), Mirza Bek Kulatti ("Murza Bek"), Mogamed Çukua ("M.Ç.", "Ç."), Kosta Zangi ("Kosta"), Aytek Kundukh ("Seyyah"), Ahmet Ali Şurdum ("Şurdumyiko Ali"), Yusuf Umaş ("Yusuf-Bek") gibi mahlaslar kullanmışlardır.
- [22] Bkz: "Ahmet Canbek'le Bir Sohbet", (Röp:İlhan Öztürk), **Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi**, İstanbul, 1977, No:43, s:16.
- [23] Biyografisi için bkz: Sefer E. Berzeg - **Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü**, Samsun, 1995, s:87-88; Tarık Cemal Kutlu - "Ahmet Canbek'i Yitirdik", **Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi**, İstanbul, 1978, No:49, s:25.
- [24] Musa Ramazan - "Barasbi Baytugan", **Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi**, İstanbul, 1986, No:62, s: 44-45.
- [25] Balo Bilatti - "Milli Hareketlerin İdeolojik Esasları", **Gortsı Kavkaza**, 1934, No:50, s:2-7.
- [26] Balo Bilatti - "Federatif Devletin Esasları", **Severnıy Kavkaz**, 1935, No:11-12; s:2-5.
- [27] Balo Bilatti - "Millet ve Dil", **Severnıy Kavkaz**, 1935, No:15, s:2-4.
- [28] Balo Bilatti - "Milli Merkeziyetçilik", **Natsionalnaya Mısl**, 1937, No:3, s: 6-7.
- [29] Said Şamil - "Said Şamil'den Muhaceretteki Kuzey Kafkasyalıların 'Esir Vatan'ın Kurtuluşuyla İlgili Mücadelelerine Işık Tutan Tarihi Bir Mektup", **Birleşik Kafkasya**, Eskişehir, 1995, No:3, s:52.
- [30] Kundukh'un en azından 1932'de İran'da olduğu sanılmaktadır. Onun "Seyyah", "A-K" (belki de "İldegiz" gibi imzalarla da yazıları yayımlanmıştır. Nitekim *Gortsı Kavkaza*'nın ilk

Türkçe,Rusça sayısında "A-K" imzasıyla çıkan bir yazının Aralık 1932'de Tahran'da kaleme alındığı kayıtlıdır. (Bkz: A-K - "O segodneşnoy Persii", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:35-36, s:14-16.

[31] B.H. - "Şimali Kafkasya'nın Resmi Lisanı Ecnebi Bir Dil Olmamalıdır", **Severnıy Kavkaz**, 1934, No:1, s:5-7.

[32] Abat (Tevfik Çiper) - "Şimali Kafkasyalıların Esareti", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:43, s:5-18 ve No:44, s:2-6 (Bu metnin aynı başlıkla sadeleştirilmiş hali için bkz: **Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi**, İstanbul, 1990, No: 76-78, s:20-27).

[33] Mikail Halil - "Otvet Generalu Denikinu", **Gortsı Kavkaza**, 1934, No:50, s:14-23.

[34] Kısa biyografisi için bkz: "Alexander Aesson", **Caucasian Review**, Münih, 1957, No:4, s:160.

[35] "Küçük Haberler", **Severnıy Kavkaz**, 1935, No:16; s:27.

[36] KDHP elemanlarından Barasbi Baytugan ve Magomed (Mehmed) Çukua *Wschod'un* redaksiyon kurulunda yer aldıkları gibi, Canbek Havjoko (Ahmet Canbek), Kosta Zangi, Tausultan Şakman ve Murat Bragun gibi isimlerin yazıları da bu dergide yayınlanıyordu.

[37] Said Şamil - **a.g.m.**, s:51.

[38] Örneğin Yunus Nadi'nin Cumhuriyet'te yayınlanan bir makalesinin Rusça çevirisi için bkz: Yunus Nadi - "Turki vne Turtsii", **Gortsı Kavkaza**, Paris, 1929, No:8-9, s:6-8.

[39] "50-letniye vosstaniya na S. Kavkaze", **Volniye Gortsı**,1927, No:2, s:21-23; "V Soyuzu Gortsev Kavkaza v Ç.S.P", **Volniye Gortsı**, 1928, No:6, s:2; "Muhacirler Arasında", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:45, s:20; "Adil Beyin Maruzası", **Gortsı Kavkaza**, 1934, No:49, s:29; "Varşova'da Kafkasyalılar", **Severnıy Kavkaz**, 1934, No:7, s:29; "Küçük Haberler", **Severnıy Kavkaz**, 1935, No:10, s:24; "Kavkasskaya koloniya v Poşle vozlagayet na holm marşala Yuzefa Pilsudskogo v Krakove zemlyo s Kavkaze", **Severnıy Kavkaz**, 1936, No:15, s:27; "Mareşal Pilsudski'nin Defin Merasimi ve Kafkasyalıların Lehistan'ın Milli Matemine İştiraki", **Severnıy Kavkaz**, 1935, No:16, s:4-5; "Kafkasya Kolonisinin Krakov Seyahati", **Severnıy Kavkaz**, 1935, No:16, s:26-27; A-T - "A. Sulkeviç'in Defin Merasimi", **Severnıy Kavkaz**, 1935, No:20, s:25-26; "Varşova'da Maruzalar", **Severnıy Kavkaz**, 1936, No:24, s:26; M. - "Juzef Pilsudski'nin Ölümünün Yıl Dönümü", **Naşa Tsel**, 1936, No:1, s: 9-10; Tausultan Şakman - "Reç predstavatelya N.P.G.K. Tau-Sultana Şakmana, proiznesennaya nad moliloy Ali Mardan Beka Topçibaşı", **Severnıy Kavkaz**, 1934, No:7, s:6-7. Kaşırğa (Hüsnü Kaşoga) - "Çekoslovak Radyosında Şimali Kafkasya Hakkında Bir Reportaj", **Znamya Naroda**, 1935, No:1, s:25; M - "Moskova'nın Ruslaştırma Siyasetine Karşı 'Promete' Milletlerinin Protestosu", **Buduşçeye**, 1936, No:1-2, s:5-6; Balo Bilatti - "Şimali Kafkasya'da Dil Uğrunda Savaş", **Buduşçeye**, 1936, No:3, s:2-4 (Bu metin Promethe teşkilatının 31 Mayıs-1 Haziran 1936 günleri arasında Varşova'da düzenlediği "Dil Kurultayı"na sunulan bildiridir).

[40] Bu çerçevede şu yazılar örnek verilebilir: Arslan - "Kafkasya Dilleri", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:35-36, s:30-32; Canbek Havjoko (Ahmet Canbek) - "Adıgey Yazısının İnkişaf Yolları", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:40, s:15-17; Uli Yisse - "Çerkes Dili ve Eski Yunanlılara Ait Bazı İsim ve Hakikatlar", **Severnıy Kavkaz**, 1934, No:2, s:6-9; B.K. - "SSSR'de Dilleri Ruslaştırma Metodu", **Borba**, 1936, No:2, s: 9-11; B.K. - "N. Marr, Yafetik Nazariyesi ve Sovyet Dil Siyaseti", **Borba**, 1936, No:3, s:4-7; Gappo(Bayattı) - "Baron Voldemar fon-Ülkskül", **Naşa Tsel**, 1936, No.1, s: 3-4; Doguj - "Kabarda-Balkaryada Alfabe 'İslahatı", **Natsionalnaya Mısl**, 1937, No:3, s:6-7; A(ytek) Kundukh - "'Satana' ili 'Sætanaë'", **Naşa Tsel**, 1937, No:4, s:20-24 ve No:5, s:16-19; Kurgoko Cad - "Adolf Dirr ve Kafkasya Dilciliği", **Naşa Tsel**, 1937, No:5, s:3-5; (Aynı yazının Rusçası: Kurgoko Cad - "Adolf Dirr i kavkasskaya lingvistika", **Naşa Tsel**, 1936, No:3, s:11-13); Barasbi Baytugan - "V ariyskom tumane", **Natsionalnaya Mısl**, 1937, No:1, s:13-18; Doguj - "Yeni Ruslaştırılmış Alfabeler", **Prıziv**, 1938, No:3-4, s:10-12; (aynı yazının Rusçası: Doguj - "Novıy russifitsipovanniye alfaviti", **Naş Kray**, 1938, No: 6-7, s:19-23; Doguj - "Dağıstan'da Alfabenin Ruslaştırılması ve Muallimler", **Naş Kray**, 1938, No: 4-5, s: 9-11.

[41] Baras-biy (Barasbi Baytugan) - "Neskolko clov o našem dalekom prošlom", **Gortsı Kavkaza**, 1930, No:16, s:30-40; Barasbi Baytugan - "Şimali Karadeniz Havzasının Kadim Ahalisi", **Naş Kray**, 1938, No: 6-7, s:5-10.

[42] Kurtatag (Ahmet Tsalıkkatı) - "İstoriçeskie zadaçi Gortsev Kavkaza", **Volniye Gortsı**, 1927, No:1, s:2-7; No:2, s:3-8; No:3, s:3-7; No:6, s:5-11 (Bu yazı nüshaları elimizde bulunmayan 4 ve 5. sayılarda da sürmüş olmalıdır); Barasbi Baytugan - "Uzak Geçmişimiz Hakkında Bir Kaç Söz",

Gortsı Kavkaza, 1933, No:35-36, s:26-30; Ali Sultan - "11 Mayıs 1918", **Severnyı Kavkaz**, 1934, No:1, s:3-4; Canbek Havjoko (Ahmet Canbek) - "Hacı Murad'ın Hayatı", **Borba**, 1936, No:1, s:5-8; Stefaniya Skoçen - "19'nci Asırda Leh-Şimali Kafkasya Münasebetlerinin Kısa Hülasası", **Naş Put**, 1936, No:1, s:5-8; Batır-bek K-ay - "İmammat Devrinde Askeri Levazimat İmalı", **Natsionalnaya Mısl**, 1937, No:2, s: 8-9.

[43] Örneğin, Cemal-eddin - "Neftyanıye bazı Respubliki Gortsev Kavkaza", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:12, s:27-35; İbrahim Çulik - "Proriv fronta kolhozatsii na Kavkaze", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:17-18, s:5-12; Mehmet Çukua - "Kafkasya'nın İktisadi İmkanları", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:35-36, s:32-34; Balo Bilatti - "Zemelnyıy vopros u gortsev pri russkom vladitsetstve", **Gortsı Kavkaza**, 1931, No:24, s:22-34.

[44] "Şimali Kafkasya'nın Halk Yaraticılığından", **Severnyı Kavkaz**, 1935, No:18, s:8-10; "Skalpi Sozriko", **Severnyı Kavkaz**, 1935, No:18, s:19-21; Æsson - "K voprosu o nartovskon epose", **Severnyı Kavkaz**, 1935, No:20, s:11-16; "İz nartovskih skazniy", **Naşa Tsel**, 1936, No:3, s:24-25; "İz narodnoypoezii Severnogo Kavkaza", **Naşa Tsel**, 1936, No:2, s:16-18; "Narodniye Pensi", **Naşa Tsel**, 1936, No:2, s:18; "Sın Borona", **Buduşçeye**, 1936, No:1, s:32-34; "Şimali Kafkasya Halkiyatından Hagurun Hikayesi", **Natsionalnaya Mısl**, 1937, No:2, s:9-11; "İz nartovskih skazniy, Boy sosruko c Totreşem", **Vperıyod**, 1937, No:2-4, s:46-47.

[45] Tambiy Elekhoti - "Akhmed Tsalukkatı", **Gortsı Kavkaza**, Paris, 1928, No:1, s:2-3; Mirzemkue İz-Eddine - "Dağstanlı Mehmet Fadil Paşa", **Gortsı Kavkaza**, 1934, No:49, s: 4-5; "Leon Vasilevski", **Naşa Tsel**, 1936, No:4, s:17-18; "Abdül-Hamid Tsost", **Borba**, 1936, No:2, s:1; "Mikail Halil Paşa", **Buduşçeye**, 1936, No:1, s:1; "Simon Mdivani", **Naş Kray**, 1937, No:3, s:23; "Ahmed Han Avarski", **Vperıyod**, 1937, No:1, s: 27; "Magomed Cabagi", **Natsionalnaya Mısl**, 1937, No:2, s:11; "Kemal Atatürk", **Sem Zvezd**, 1938, No:1, s:2.

[46] Şimali Kafkasyalı - "Novaya Turtsiy na Stoike", **Severnyı Kavkaz**, 1935, No:15, s:11-13; A(ytek) K(undukh) - "Noviy İnan", **Severnyı Kavkaz**, 1935, No:18, s:12-14.

[47] Sovyet dönemi Oset yazarlarından Simon Tokayev'in *K istorii revolyutsionnogo dyejneiya na Tereke* (1926) başlıklı çalışmasının eleştirildiği bir yazı: Kuşut - "Bibliografiya", **Volniye Gortsı**, 1927, No:6, s:26-27; Kuzey Kafkasyalı ünlü mülteci ressam Halil Bek Musayassul'un *Das Land der letzten Ritter* (Verlag C.H Beck., München, 1936) adlı otobiyografik eserinin tanıtıldığı bir yazı: Adil Bek Kulatti - "Kitabiyat , 'Son Şövalyeler Ölkesi", **Vperıyod**, 1937, No: 2-4, s:20-21 (Rusçası: Adil Bek Kulatti - "Bibliografiya, 'Ctrana poslednih rıtsarey", **Natsionalnaya Mısl**, 1937, No:3, s:23-24; Karl von Seeger'in *Imam Schamil Propehet und Feldherr* (Paul List Verlag, Leipzig, 1937) kitabının ele alındığı bir yazı: Adil Bek Kulatti - "Novye Knigi", **Sem Zvezd**, 1938, No:1-2, s:35-37 ve Jan Otmar Berson'un *Sowieckie moralne zbojenia Glowna ksiegarnia wojskowa* (Varşova, 1937) adlı eserinin kritik edildiği bir yazı: X. A. - "Novye Knigi", **Sem Zvezd**, 1938, No: 1-2, s:37-40.

[48] Bkz: "Milletlerin Protestosu", **Severnyı Kavkaz**, 1935, No:18, s:5-6; "Azerbaycan, Şimali Kafkasya, Gürcistan, Türküstan ve Ukrayna Mümessilleri Tarafından Milletler Cemiyeti 17'nci Konseyi Reisine Takdim Edilmiş Muhtıra", **Naşa Tsel**, 1936, No:4, s:10-11; "Promete Cemiyeti'nin Muhtırası", **Natsionalnaya Mısl**, 1937, No:2, s:7.

[49] Adige dili ile örnek için bkz: Mirzemkue İzzeddin - "Adiçe ççixer", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:46, s:7-8; Oset dili ile örnekler için bkz: Farniatty Saluat - "İblis", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:41, s:5; Bekir - "Zaerdaei qaersyn", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:41, s:28; Farniatty Saluat - "Ci-ma?", **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:42, s:9; Kosta Hetagkatı - "Dodoj", **Borba**, 1936, No:3, s:15; "Kataj", **Borba**, 1936, No:3, s:15.

[50] Svatopulk Çeh - "Adıçe", (çev: Batoko Harun), **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:40, s:18-21.

[51] "Filistindeki Muhacirlerimiz", **Severnyı Kavkaz**, 1934, No:4, s:40.

[52] Sözkonusu dergilere Türkiye'den iştirak eden Ahmet Ali Şurdum (Şurdumyiko Ali) hakkında bilgi almak üzere konuştuğum oğlu Sn. Mesut Şurdum, dergilerin kimi zaman posta yoluyla, kimi zaman da elden 10-15 adet babasına ulaştığını, bunların o sıralar Konya'da bulunan evlerinde titizlikle saklandığını ve Dr. Vasfi Güsar ve soyadını hatırlayamadığı Said isimli bir emniyet mensubuna da verildiğini ifade etmiştir (10 Haziran 1996'da yapılan görüşme). Bunun haricinde KDHP yayınlarının Mikail Halil, İsmail Berkok, Kadircan Kafı, Hamza Osman Erkan gibi kişilerce takip edildiği anlaşılmaktadır.

[53] Bunun en tipik örneği, Aydemir'in talihsiz bir çalışmasıdır. Yazar, bu çalışmasında, Kafkasya mültecilerinin birbirine rakip iki grubunun varlığından habersiz görünerek

yanlılıklar serisini sürdürmüştür. *Promethe* ve *Kafkasya Dağlıları Halk Partisi*'nin ciddi bir karşıtı olan *Kavkaz* grubunun başındaki, sabık Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Haydar Bammat'ı *Prométhée* dergisinin “yayın müdürü” göstermiş, yayınları 1934'te başlamasına rağmen 1936'da çıktıklarını ifade ettiği *Kavkaz* ve *Zarya Kavkaza* adlı mecmuaları da *Promethe* grubuna bağlı yayınlar halinde yansıtmıştır. Aydemir, bunların yanısıra anlaşılabilir biçimde, 1936'da yayınlanmaya başladığını söylediği “*Kafkasya Dağlıları*” dergisinin Nisan 1934'te adını değiştirdiğinden bahsetmekte ve bunun “*Dağlı*” kelimesinin Ruslar tarafından Avrupalılara Çerkeslerin (*vahşi, yasa tanımaz insanlar*) şeklinde tanıtmak istemelerinden” kaynaklandığını iddia etmektedir (Bkz: İzzet Aydemir - **Muhacerette Çerkes Aydınları**, Ankara, 1991, s:137-140). Oysa, böyle bir izah ne KDHP çevrelerinden yapılmış, ne de daha sonra çıkan mecmualarda yer alan metinlerde “*Gorskiy*” ya da “*Dağlı*” teriminin kullanımından vazgeçilmiştir. Muhtemelen, düzensiz ve sistematikten yoksun yazılar yazan Vasfi Güsar'ın etkisinde kaydedilen bu husus kuşkusuz ki, gerçeği kucaklamaktan uzaktır. Sosyoloji terminolojisine değil, sokak terminolojisine itibar eden Güsar'ın bir yazısında, “1933 yıllarında Varşova'da Kafkas Dağlıları” dergisini çıkararak “*Rus okullarında okuyan*” yazarların kullandığı “*Gorskiy*”, “*Montagnard*” ve “*Dağlı*” kelimelerinin “*medeniyetten irak, cahil, saldırgan ve vahşi anlamına geldiği*” iddiasını sergilediği demogoji “*Dağlı olan millet değil, bu kelimenin anlamını kendinde gören cahil yaratıktır*” sözleriyle noktalanmaktadır (Bkz: Vasfi Güsar - “*Dağlılar*”, **Kafkasya Kültürel Dergi**, Ankara, 1972, No:36, s:12).

[54] Kadirca Kaflı - **Şimali Kafkasya**, İstanbul, 1942.

[55] Açık bir karşılaştırma için bkz: Kadirca Kaflı - **a.g.e.**, s:196-197 ile Doğuj - “*Sovyet Sansoru Şeraitinde Şimali Kafkasyanın Bedii Yaratıcılığı*”, **Severny Kavkaz**, 1935, No:18, s:7-8. (Aynı yazının Rusçası için bkz: Doğuj - “*Hudojyestoyennoye tvortsectvo Severnogo Kavkaza v usloviyah sovetskoy tsenzuri*”, **Severny Kavkaz**, 1935, No:17, s:15-17).

[56] İsmail Berkok - **Tarihte Kafkasya**, İstanbul, 1958.

[57] Karşılaştırma için bkz: İsmail Berkok - **a.g.e.**, s:297-301 ile Adige (Ahmet Canbek) - “*Şimali-Garbi Kafkasya'nın Rusya Tarafından İstila ve İskanı*”, **Gortsı Kavkaza**, 1933, No:38, s:14-22. Aynı yazı dili sadeleştirilerek farklı bir başlıkla kitapçık halinde de yayınlanmıştır: Ahmet Canbek - **Kuzey Kafkasya Trajedisi**, (sadeleştirilen: Nurcan Aydemir Turan), Kaf Yay., İstanbul, 1994.

[58] Şerafettin Erel - **Dağıstan ve Dağıstanlılar**, İstanbul, 1961.

[59] Polkovnik Hurş - “*Oborona Saltı*”, **Gortsı Kavkaza**, 1930, No:17-18, s:23-26; “*Voyenna operatsiya v Dagestane v 1843 godu*”, **Gortsı Kavkaza**, 1934, No: 49, s:12-20.

[60] İngilizce-Lehçe çıkan *Wscod*'da da (Varşova, 1935, No:1-2 (17-18) kısmen yayınlanan çalışma: Ahmet Canbek - **Kafkasya'nın Ticaret Tarihi**, Kuzey Kafkasyalılar Kültür ve Yardım Derneği Yay., İstanbul, 1978.

(M. Aydın Turan - **Kafkasya Dağlıları Halk Partisi Periyodikleri**, Birleşik Kafkasya Derneği Yay., İstanbul, 2004).